

Házépítés — házdivat

A templomtéren itatóvályú, a víz vezetékéből ömlik bele. A kálnokiak azzal büszkélkednek, nekik hamarább volt vízvezetékük, mint a szentgyörgyieknek (a városban 1900-ban fektették le a hálózatot), azt viszont elhallgatják, hogy a csatornázás romlik, ha nem javítják meg, pár év múlva feltöltődik. A falukép szelvény és egységes. Más, mint a szomszédos Erdővidék masszívan bekapuzott, magasházas falvai, vagy mint Felsőháromszék kúriás, terpeszkedő nagyközségei. Kálnokon a házak aprók, egymással párhuzamosan, arccal kelet felé épültek, bütüvel az útra néznek. A házak előtt faragott kiskapuk, gyéren megszakítva egy-egy kőkapuval, új vaskerítéssel. A kiskapuk méretre és formára egyek, csak faragott indás díszítményeiken másak-másak Bálint András faragómester virágai. Ami a kapun belül van, a házat, a csűr, istállót, pajtát, kertet a kálnokiak „élet“-nek nevezik, pontosan jelölve a falusi ember életterét, amelyet a „belsőség“ szóval különböztetünk meg a létfenntartás külső forrásaitól, az erdőtől, kaszálótól, legelőtől, szántótól.

A belsőségek java része nyújtott téglalap alakú, láttukra a „nyíl-terület“ jut eszünkbe. A kerítés mögött, az útra merőlegesen, hosszában áll a ház. A kapuval szemben a csűr, mögötte a kert. A kertet alma- és szilvafák szegélyezik, nemhiába „szilvás Kálnok“ a ragadványneve. Nyáron messziről úgy fest a falu, mintha egyetlen nagy gyümölcsöskert volna.

A faluban közel kétszáz belsőség van. Beépített területe a századok folyamán három ízben növekedett. Először az 1800-as években, a gróf az Alszegeben telket adott néhány jobbágnak, egyenként 30-40 árnyi területet. 1921-ben vagy nyolc család kapott belsőséget a Bedőszeren. Szegényrendű emberek építettek ezekre az 5-10 ár nagyságú telkekre. Utoljára az 1950-es évek végén mértek ki házhelyeket a falu közepén, családonként 10-15 árt.

A mostani telkek átlag 10 ár nagyságúak, a legnagyobb egy hold, a legkisebb 3-4 ár. Egészen az 1950-es évekig a hosszanti telkeket a csűr vágta kettőbe: udvarra és kertre. Miután a gazdálkodás a téeszben összpontosult, szekérrel nem jártak többé (vagy nagyon ritkán) az udvarra, a lakóudvart elválasztották kerítéssel a gazdasági udvartól. A falusiak szerint azért, hogy a tyúkrok ne kapirgáljanak össze-vissza. Valójában azért, hogy a háztáji földterület intenzívebben művelhessék meg, minden tenyérnyi földet beültethessenek. A háromba választott udvar a gyarapodás és ezáltal a tekintély szimbóluma lett. Akinek a lakóudvara a gazdasági udvartól nincs elkertelve, az vagy igen módosnak számít — ez a ritka —, vagy „hagyatinnak“, ez a gyakoribb.

A kora középkorban a belsőségek birtoklási-területi rendje nemzetségek szerint alakult. Ahogy gyarapodott a nép, úgy csökkent a telkek mérete, és szóródott szét a nemzetség. Nyomai azonban napjainkig megmaradtak; kevés olyan család van, amelynek a szomszédságában ne lakna közeli rokon. A kálnokiak ragaszkodnak az apáikról rájuk maradt „élethez“. Ha nem tudják megtartani, egész életükben keseregnek miatta. Egy 74 éves asszony mesélte: „Az a hely az apámé volt, mi haton voltunk testvérek, s egyikünk sem vitte annyira, hogy házat építsen rá. A lelkünk szakadt meg, hogy idegen furakodott bé oda az életbe.“ Az emberek igyekeznek a szomszédságukban eladódó telkeket megvásárolni, ha belsőséget akarnak. Ez legtöbbször sikerül is, annyira, hogy ha ma a háztulajdonosokról neveznénk el Kálnok utcáit, akkor lehetne Téglások, Czintosok, Parák, Dávidok szere.

Házépítés és lakásállomány

Az 1900-as népszámlálás adatai szerint a faluban 718 fő lakott 177 házban, 1910-ben 660 fő 184 házban. Fél évszázadot kell ugrornunk adatok híján. 1966-ban 636 fő lakott 178 házban, 1975-ben pedig 170 a családok és 186 a házak száma, 15 ház lakatlan.

Kálnokon régebben bornaházakat építettek. Kőhajlékot csak a módosabb családok emeltek, elnevezésük ma is „kúria“. A XX. század második évtizedétől kezdve téglából is építkeztek, de felhagytak vele, mert a talaj nem kedvező a téglalapú házaknak.

A faházakat ázott alap nélkül építették, az épület négy sarkába, a gerendák alá követ vagy fatuskót helyeztek. A rönköket nem faragták, gömbölyűen hagyva rőták össze belőlük a falakat. Magas, „kakasüléses“ sátortetőt készítettek zsindelekből, csak a cserép elterjedése után tértek át a „szelemes“ tetőzetre.

Ugy a XVIII. századtól kezdve főleg ereszes, háromszobás házakat építettek. A még ma is lakott régi házak egy része ilyen típusú. Az ereszt ezen a vidéken a pitvart jelenti. A két szoba közé épült ereszt előszobának használták, és ha nagyon népes volt a család, itt főztek. Az ereszt előnye: az udvarról nem egyből léptek a konyhába, és a szobákban sem kellett átjárkálni. A házak belterülete a maiaknál nagyobb volt, a szobák 30-36 négyzetméteresek voltak. A ház előtt tornác húzódtott, faragott oszlopok tartották. A hajlék végébe vagy azzal szemben sütőházakat építettek, kemencével, esetleg katlannal. Kálnokon 1880 előtről 16 ház maradt meg, kettő kivételével a mai napig lakottak, sőt nagyobb javításra sem szorultak. A falusi társadalmi rétegződés szimbólumai ezek a szolgálati lakások, ma is „kántori lak“, „jegyzőlak“, „mesterlak“, „papi lak“ néven ismerik. Időálló nagy házak, a velük egy időben épült paraszthajlékok megsemmisültek.

A XX. század kezdetétől nem építettek ereszes házat, hanem olyan egyenes, kettős vagy hármas osztatút, amelyben az út felől a tisztaszoba, középen egy meghatározott funkció nélküli kisebb helyiség és legfelül a konyha volt berendezve. Tapaszos földű, gerendás mennyezetű, ácsolt faajtójú és kettős ablakú, zsalugáteres házak ezek.

1900-ig felépültek a módosabb, kisbirtokos otthonok. 1900-tól 1940-ig kisebb parasztházakat emeltek, amelyek alapterülete 50-55 négyzetméter. Az azonos társadalmi-gazdasági szinten levő kisgazdák építményei uralják ma is a faluképet, amelynek kialakulásához az is hozzájárult, hogy 1945 után sem építettek nagyobb házakat, a régiakat pedig az újak mintájára alakították át.

A XX. század első felében a házépítés a gazdasági-társadalmi állapotokat tükrözi: a század elején építettek, a világháború idején minden leállt, a húszas évek elején újraindult a munka, ritmusa növekedett a gazdasági válság idejéig. Századunk negyedik évtizedében nem építettek. A második világháborús konjunktúra hatására 1940—1944 között 14 új házat emeltek. Az akkori gazdasági helyzet a 10 hektár feletti gazdáknak kedvezett, akik első ízben építettek Kálnokon beton alapú, háromszobás, tornác, cseréptetős házakat.

A házépítés ütemét követve a második világháború befejezésétől napjainkig, három szakaszt választhatunk el. Az első időszakban, 1945—1950 között nemigen építettek. A második időszakban, 1950—1960 között az építés megindult. Kezdetben a hangsúlyt nem a minőségre, hanem a szükség sürgette olcsó megoldásokra helyezték. Összesen tíz házat emeltek 1950—1955 között, és több régi, kiöregedett hajlékot megújítottak. Ebben az időben a meglévő lakások nem elégtették ki a szükségletet, több nemzedék lakott egy fedél alatt, előfordult az is, hogy egy házat két család bérelt.

Az ötvenes évek második felében gyors iramban indult meg a házépítés. 1955—1960 között 19 házat emeltek. A téesz segítette az építkezőket, telket adott, faanyagot utalt ki, és fogatot biztosított. A házakat már beton- vagy kőalapra rakták, és a tetőt cseréppal fedték, a házföldjét padlózták, és a mennyezetet „stukatúrozták“. A bornafalat levakolták. Az épületek alaprajza is ebben az időben változott meg, először emeltek ún. „tört házat“, L alakút.

A harmadik időszak 1960 után kezdődött, miután nagyjából egyensúlyba került a lakásépítés a szükséglettel. Az ebben az időszakban épült házak jobb kivitelezésűek, méretük megnőtt, több köztük a három, mint a két helyiségből álló. A hatvanas esztendőök derekán megindultak a toldások is; aki az ötvenes években csak két helyiségű otthont tudott építeni, hozzátoldott még egy szobát, lehetőleg „törve“, mert az a divat. Ha a telek keskenysége nem engedte meg, akkor a ház végéhez ragasztottak nyárikonyhát. A telek lejtős voltát kihasználva a házakat félemeletszerűen építették, mély alapárkot ástak, az alapozást másfél méterrel a föld színe fölé emelték, és a pince első felét konyhának alakították ki. A pincekonyhás lakás, ugyanúgy, mint a törház, eszményivé vált, annak ellenére, hogy kényelmetlen, mert külön lejáraton kell a pincekonyhába és külön feljáraton a házba, a szobákba járni.

Az utóbbi években még a század eleji házakat is átalakították pincekonyhás, verandás otthonokká. Az átalakítást a falusiak „eltípusozás“-nak nevezik. Ezzel tömören kifejezik, hogy a ház nem az, aminek látszik, nem új, és gyakran csak

azért alakították át, hogy gazdája „ne maradjon le“. A faházak „eltípusozása“ egy újabb építésénél kevesebbe kerül, s nem nehéz: megemelik a bornafalat, pincét ásnak alá, alapárkot, betonnal kitöltik, és „visszaeresztik“ rá. A tetőszerkezetet átalakítják, hogy bírja a cserépezést. Az ablakokat kettősről hármasra cserélik, a régi ajtók helyére moderneket raknak, a bornafalakat levakolják, és kész az új típusú ház.

Kálnokon a lakásállomány 1945-től 1975-ig nagyrészt megújult, ma mintegy harmincöt régi, zsindeellyel fedett vagy kátránypapírral foltozott, görbe oldalú öreg ház van, amelyből tizenötöt nem laknak.

Az építés ideje	A szobák száma						Házak száma
	1	2	3	4	5	6	
1880 előtt	1	2	10	3	—	—	16
1900-ig	—	21	7	1	—	—	29
1924-ig	—	26	11	2	1	—	40
1945-ig	2	7	15	4	1	1	30 115
1955-ig	—	5	6	1	—	—	12
1960 táján	—	7	11	—	1	—	19
1965-ig	—	4	8	1	—	—	13
1970-ig	—	5	6	2	—	—	13
1975-ig	—	5	8	1	—	—	14 71
Összesen	3	82	82	15	3	1	186

A számokban tulajdonképpen a társadalmi folyamatok tükröződnek: állandóan a két- vagy háromszobás lakás. A kálnokiak nagy részének sikerült ezt elérniük, akár új építéssel, akár toldással. A lakószobák száma azonban nagyjából igazodik a családtagok számától meghatározott szükséglethez: az öt-, hat- vagy héttagú családok java része három vagy négy helyiségben lakik.

A lakások felszereltsége falusi jellegű. A villanyt csak a hatvanas évek elején kezdték bevezetni; 1967-ben 137 házban volt, 1975-ben csak két öregember házából hiányzott. Századunk elején néhány módosabb gazda konyhájába bevezették a vizet, majd később a vízhiány miatt elzárták a vezetékét. Ma öt lakásban van vízcsap, a vizet kútból nyerik, villamos szivattyúval. Fürdőszobával is ugyanennyi család rendelkezik.

Elemoznünk kell a lakásállomány minőségi alakulását, hogy a változás jelentőségét felmérhessük. Az 1945 előtti állapotokhoz viszonyítva nagyon sokat javult a lakások minősége, emelkedtek az általános egészségügyi normák, jobbak a megvilágítás, a szellőztetés és a fűtés feltételei. Ezt a padlózat és mennyezet minőségi átalakulása szemlélteti leginkább. A tapaszos házföld a szegénység és elmaradottság jele. A gerendás mennyezet, bár alkalmatosságként szolgál a házban, és esztétikai értéke is van, hidegebb és kevésbé higiénikus, mint a stukatúra. Íme a változás számokban:

	Padlózat:		deszka gerenda	vegyes gerenda	deszka vegyes	tapaszos gerenda	Összesen
	deszka	stukatúra					
1880-ig	1	—	11	4	—	—	16
1900-ig	2	—	9	10	1	7	29
1924-ig	7	—	19	10	1	3	40
1945-ig	11	—	12	4	2	1	30
1955-ig	6	—	4	—	—	2	12
1960	6	—	12	—	—	1	19
1965-ig	11	—	2	—	—	—	13
1970-ig	10	—	3	—	—	—	13
1975-ig	11	—	3	—	—	—	14
Összesen	65	—	75	28	4	14	186

A lakások minőségi javulásához hozzájárult az új technika, például a villamosenergia, a gépezített szállítás és új építőanyagok alkalmazása.

A falu településstruktúrája az építkezések és újítások után sem változott meg. Az új építményeket a régiak helyére emelték, vagy a régi telekrendezés szerint helyezték el. A falu összképéből hiányoznak az új gazdasági építmények. Úgy tűnik, hogy az elmúlt harminc esztendő alatt az új otthonok megteremtése a

gazdasági épületek rovására történt. A sok faanyagot tartalmazó csűrőket lebontták, eladták vagy beépítették az új házba; előfordult, hogy istállót lakásnak alakítottak át. A gazdasági épületeknek mindössze 24%-a 1945 utáni, ebből 25 nagyobb épület (csűr, istálló, gabonás), a többi pajta.

Az építkezés társadalmi-gazdasági vonatkozásai

Az ötvenes évek közepéig a háború előtti rend szerint folyik a munka. Inkább a közép- és kiscgazdák építenek, ha meglévő otthonuk már nem elég a családnak. A szegényparasztközül az emelt szoba-konyhás hajlékot, akinek nem volt fedél a feje fölött, ipari munkára járt, s így némi készpénzzel is rendelkezett. A családalapítás előtti (7 eset) és utáni (5 eset) építkezők aránya a módosabb réteg életvitelét tükrözi: akkor terem új otthon, amikor szüksége van rá. A családfők átlagéletkora, a 29,7 év szintén a kiegyensúlyozott élet tartozéka. 1955-ben 19 építkezőből 13 egykori nincstelen. A társadalmi-vagyoni kiegyenlítődés 1970-ig folytatódott, 1965-ben 8 egykori nincstelen, 5 közepes módú emelt új hajlékot, 1970-ben számuk egyenlő; az építetők átlagos életkora 1965-ben 37 évre, majd 1970-ben 41-re emelkedett. 1970 után fordulat állt be, megnövekedett a legénykorban építkező egykori középgazda származásúak száma. A változás részben nemzedékváltásnak tulajdonítható; az ötvenes esztendőek elején még vagy már jó lakásban élő családok gyermekei most kerültek házasulandó korba.

Az 1945-beli társadalmi rétegződést véve figyelembe, az eltelt harminc esztendő alatt a volt nincstelen származásúak 67,3%-a, a törpegazdák 36,1%-a, a közepesek 20,1%-a építkezett. A százalékos megoszlás nemcsak azt tükrözi, hogy a volt szegénységnek nagyobb lehetőségeket biztosított a társadalom, hanem azt is, hogy a volt gazdák 1945 előtt a mai kor ízlésének megfelelő vagy arra átalakítható házat építettek. Az utóbbi réteg alkotja az első csoportját azoknak, akik nem építkeztek, a második azokból tevődik össze, akik anyagilag gyengébben állnak, a harmadik csoport az igénytelenek.

A falusi lakásépítők fenti csoportosulása a társadalmi változások „természetes” következménye. Figyelemre méltó a nősülés után építkezők számának, a lebontott házak arányának és az átlagéletkornak a párhuzamos növekedése. Mindhárom jellemző eltér a hagyományos életviteltől: házat építeni, miután az élet java része eltelt; akkor is, ha nem égető szükség; jóval a családalapítás után. Ez a jelenség azonban általános; a magánépítkezés tömeges méreteket öltött. Az új szokásban a kistársadalmi csoportoknak a makrostrukturális változásokhoz való alkalmazkodása ölt testet. A hagyományos falusi életforma és értékrendszer átalakulásának lényeges és megfogható megnyilvánulása ez a jelenség.

„Miért építkeznek tömegesen falun?” — talán oktalannak hangzik a kérdés, mert a választ kéznél van: a szocialista átalakulások következtében emelkedett az életszínvonal, amelynek egyik megvalósulási formája a megújult lakásállomány. Ez igaz, csak hogy ezen a makrostrukturális szinten nem kapunk kielégítő magyarázatot, az emberek tudata nem zéróról indul új szocialista tudat, életmódjuk sem teljesen azonos az új lehetőségekkel. A kérdést a megélt mindennapok szintjén kell feltennünk: azért építenek-e, hogy:

— tágasabban lakhassanak? Ez igaz, bár ellentmondásos, mert szinte minden családnak van saját háza, de felmérésem tanúsága alapján sokan csak a konyhát használják;

— legyen gyermekeiknek? Igen is meg nem is, mert a fiatalabb nemzedék nem tudja, gyermekei otthon maradnak-e. Nem egy olyan falusi emberrel beszélgettem, aki nem öt-hat gyermekének a felnevelését tartotta nagyobb teljesítménynek, hanem azt, hogy közülük egy sem maradt falusinak;

— módjuk van rá? Ha már felépítették a házat, nyilván volt rá anyagi fedezetük, de megjegyzendő, hogy sokan több évi takarékoskodás árán építenek.

Ilyesmire az emberek abban az esetben képesek, ha tudatosan vagy mást utánozva, életük értelmét megtestesítő értéket teremtenek, vagy valamely értékrend-elem követésének engednek. Erről is van szó. Egyre több család számára nyílt lehetőség új otthon teremtésére, s az építkezés beépült a falusi értékrendszerbe. Az érték tulajdonképpen nem is maga az építés, hanem a jó és szép lakás birtoklása. Mivel falun csak saját erőből lehet ezt megszerezni, a régi házak pedig nem felelnek meg ennek az eszménynek, hát építenek.

A falusi ember az évszázadok során rákényszerített szerző-spóroló életstíluson nem tud változtatni egyik évtizedről a másikra. Jövedelmét nem éli fel, hanem a házépítésbe fekteti, mert nincs más olyan objektum, amely ekkora értéket képviselhetne. Az embereket a tartós anyagi javak megszerzésére a társadalmi-

anyagi biztonság megteremtésének szubjektív vagy objektív kényszere ösztönzi. A falusi ember így érvel: „Szép házad legyen, mert ha megszorulsz, eladhatod, ha megvénülsz, eltartanak, elgondoznak érte.”

A családok generációnkénti szétválása is ösztönözte a házépítést. Míg a föld egy-egy család tulajdona volt, tagjai egyazon „munkahelyen” végezték a munkát, a nemzedékeket függő gazdasági kapcsolat tartotta össze. A térszben viszont a fiatal nemzedék gazdaságilag függetlenedett. Az anyagi önállóság folytán a fiatalok nem ismerik el az idősebbek irányító, ellenőrző jogát, külön akarnak válni. Az ifjú házások a „magam ura legyek” kedvéért elég nagy áldozatot hoznak, mert a különélés anyagilag hátrányosabb az együttélésnél. A szülők is áldoznak a fiatalok önálló otthonának a megteremtéséért, nagyrészt azért, mert az ifjúság ingázik, egy fedél alatt lakva pedig a gyermeknevelés, valamint a gazdasági munkák terhének java része az öregekre marad. A többenemzedékes családokban a fiatalok du. 5-6 órára érnek haza, otthon várja őket a kész étel és meleg ház. Ebéd után marad azért munka a ház körül, lefekvésig dolgoznak is eleget. Am a legkisebb nézeteltéréskor előkerülnek a hánytorgatások. A fiatalokat azzal vádolják, hogy nem segítenek eleget a mezei munkában, a gyermekek nevelését is rájuk hagyják. A fiatalok visszavágnak, hogy segíthet az öreg, hiszen a gyermekeknek teszi, különben is nemcsak a munkának él az ember, egy kicsit szórakozni is kéne. A perelésben mindkét félnek külön-külön igaza lehet, együtt nincs, mert korunk változásainak zökkenőit — amelyeket az új életmódra való áttéréssel élnek át — egymás személyes negatívumaiként róják fel. Így mindkét nemzedék örömmel költözik külön; ha nincs mód építeni, akkor a nyárikonyhát készítik el az öregeknek. Alább a tömeges házépítés következményeire szeretnék rávilágítani:

Mióta lakik mostani lakásában?	férfiak	asszonyok	összesen
Születése óta	36	11	47
Házasságkötése óta	41	84	125
Házépítés	60	57	117
Öröklés	9	6	15
Vásárlás	25	20	45
Egyéb	4	5	9
Összesen	175	183	358

A hagyományos falusi életforma nem úgy változik meg, hogy az emberek a régi normákat máról holnapra semmibe vennék, vagy fordított előjelű ítéleteket fogadnának el (ami eddig tilos volt és rossz, az most megengedett és jó), hanem fokozatosan, objektív közvetítő útján. A fenti számok szerint a házépítés ilyen közvetítő; a hagyományos életvitel elhagyásának három irányba nyit kaput:

— Csökken a patrilokális családalapítások száma. A családfelek 80%-a változtatott lakást, a férj szülői házában mindössze 36 család lakik. Pedig ma is elvárják, hogy a nősülő legénynek legyen saját lakása, és elítélik (mint régen) azt, aki a feleségéhez költözik, „csak beül a készbe, mint bagoly a csürbe”. A fiataloknak viszont segítenek, ha külön akarnak élni.

— Változnak a lakáshoz jutás eddig uralkodó módjai, amelyek az élet nagy eseményeihez kapcsolódtak. Most a család közös házépítése éppúgy befolyásolja a lakáshoz jutást, mint a születés, házasság és halál (ezek nyomán az öröklés és beleszületés). Szabaddá vált a bizonyos értelemben fatális tényezőktől.

— A fiatalok közös házépítése megváltoztatja a nők családi helyzetét. A közösen épített ház egyenlő jogokat nyújt számukra, az asszony nem idegen jövevény, mint amikor anyósához ment lakni, a férj örökölte házában élt.

Mindezek az átalakulások a közösségi értékrend megbomlását jelzik. Még nem ismerjük azonban a változások szintéziséből kikerekedő új közösségi összetartó értékeket. A felsoroltak nem fogják sem át, sem össze az embereket, csak az egyének szintjén hatnak. Az ember viszont csak közösségi lényként lehet teljes értékű, és hogy az lehessen, az értékek keresésében és irányításában figyelembe kell venni a közösségépítő hagyományokat.

Lakáshasználat

Az új otthonok berendezése általában kielégítő feltételeket nyújt a család biológiai, háztartási, gyermeknevelési és szórakozási tevékenységeihez. A bútorkészítés stílusa és milyensége a lakók életkorától függ, az idősebbeknek iparos készítette,

a fiatalabbaknak gyári berendezésük van. A helyiségek többnyire egységes elhelyezési elv szerint vannak berendezve. A konyhák nagyok, 16-20 négyzetméter alapterületűek, három falfelületükön nyílás van. Egy bejárat az udvarról, egy-egy ajtó a szobába és a kamrába nyílik, az udvarra két ablak néz. Minden konyhában találhatóunk egy-két fekhelyet a nyílás nélküli fal mentén. Ahol a konyhában csak egy fekvőalkalmatosság van, ott a másik helyét a modern konyhaszekrény foglalja el. Legtöbb helyen új típusú, zománcozott főzőkályha áll. A berendezésből elmaradhatatlan a szekrény vagy tálas, az étkezőasztal székekkel, a mosgató asztal, ruhafogas és fűszeres polcok. A hűtőszekrényt inkább a szobában tartják, a kályha az ajtó mellett áll, a fekhelyek a szabad fal mentén, eléjük kerül az asztal székekkel, kétfelőre pedig a ruhás- és üveges szekrény, illetve a kombinált szobabútor.

Függetlenül attól, hogy mikor építették a házat és minden helyiséget be tudtak-e rendezni, a lakások némelyikében van egy szoba, amelyben állandó „nagy-takarítási állapot” uralkodik. Itt tartják a háztartási eszközök egy részét, az új vagy régi bútorokat, rongyszőnyegeket, a télire eltett savanyúságot, befőttet, bort, pálinkát, a vasalatlan ruhát stb. A lakás tehát már megvan, de a lakáskultúra nem nőtt fel hozzá. A tudat lemaradt a valóság mögött — a klasszikus tétel jó példája ez!

Mi segíti elő és mi akadályozza a tágasabb, jobb, higiénikusabb lakásmódot? A differenciáltabb lakáshasználat a kulturáltabb életmód tartozéka, az iskolai végzettség és foglalkozás vall eről.

1. Az elemi iskolával rendelkezők 74%-a, a szakiskolát végzettek 31%-a, az érettségizettek vagy magasabb képzésűek fele csak a konyhában él. Legjobb mutatója a szakmát tanultaknak van, közülük 6% alváásra, 48% tanulásra, 15% esti tartózkodásra a szobát használja. Ahhoz, hogy az emberek a szobát is lakják, másféle életmódot kell megismerniük. A szakiskolát végzeteknek lehetőségük volt erre. E rétegnél tapasztalható „minőségi ugrás” a más csoportokhoz viszonyított magasabb kulturális szintnek, a jobb anyagi lehetőségeknek és fokozott felemelkedési vágyak tulajdonítható.

2. A foglalkozás szerinti megoszlásnál az arány megfordul: a szobában is lakó családok 70%-a tisztviselő vagy értelmiségi. Ebben a csoportban több olyan család van, amelyben a legmagasabb státusú házastárs nem képzése, hanem beosztása alapján került a csoportba (mint ahogy több érettségizett került a munkások közé). Véleményem szerint ez a 70%-os arány azt tükrözi, hogy a társadalmi rétegek előzetesen kialakult életvitel-moddellel rendelkeznek, és az egyének — iskolai végzettségüktől függetlenül — betartják a modell normáit. Ez esetben tehát a modell követése meghatározóbb, mint az iskolai végzettségből eredő kulturális szint, s ez érvényes lefelé és felfelé egyaránt.

A lakásmód kialakulásában az iskolai végzettségnél és foglalkozásnál fontosabbnak tartom a családok nem és életkor szerinti összetételét. A család nagysága változik, lakásszükséglete is aszerint alakul, a lakáshasználat pedig tükrözi ezt a változást. Valóban, a konyhában maradt 103 családnak közel fele idősebb gyermektelen házaspár, akik ebben a lakásmódban nőttek fel, a szobai tüzelésnek nem látják értelmét, nehezen jutnak fához, de a mezei munka folytán sárosabbak, porosabbak is. 36 családnak óvodás vagy annál is kisebb korú gyermekei vannak; ők azért használják csak a konyhát, mert a kisgyermeknek állandó szülői felügyeletre van szüksége. A legények nemigen alszanak egy helyiségben szüleikkel és leánytestvéreikkel, hanem beköltöznek a szobába. Ha nagyszülőkkel él együtt a család, akkor a kisebb gyermekek a konyhában maradnak az öregekkel, és a szülők vonulnak be a szobába éjszakára. Miután a gyermekek már munkába álltak, a szülők a nagyszülővel a konyhában maradnak, a fiatalok pedig birtokba veszik a szobát. A kétszobás lakásokban az egyik szoba mindenképpen lakatlan. Tehát a lakáshasználat nemzedékenként differenciálódik, legrosszabb helyzetük az öregeknek van, 86%-uk a konyhában alszik, a felnőttek (szülők) valamivel jobb: 70%. Az elmúlt 25 esztendőben a gyermekek családi és társadalmi helyzete javult a legtöbbet: 44% a szobában alszik, 32% a szobában tanul. Amilyen mértékben tudatosul, hogy a társadalmi előrehaladás fő útja az iskolázás, olyan mértékben tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a tanulásnak, és meg is teremtik feltételeit. A szülőkkel együtt lakó kereső gyermekek a munkatevékenység mellett szórakozni és kikapcsolódni is szeretnének, az olvasás, rádiózás kedvéért birtokba veszik a szobát.

A konyha kizárólagos használata negatívum, kérdés viszont, van-e az embereknek lehetőségük a konyhán kívül a szobai tartózkodásra. A szoba használata a délutáni és esti órákban esedékes. Marad-e szabad idő a napi teendők elvégzése után? A napi program évszakonként, foglalkozásonként változik. A téesz-tagok

nyáron reggel és este ellátják az állatokat, kimennek a mezőre, ahonnan este hat óra után térnek haza, főznek és lefeküsznek. Télen marad valamennyi idejük az állatgondozás, ügyintézés és karbantartási munkák mellett. Ilyenkor az asszonyok kézimunkáznak, beszélgetnek, a férfiak olvasnak vagy üldögélnek, kukoricát morzsolnak. Az ingázó munkások reggel korán indulnak, délután érnek haza, nyáron a kertben dolgoznak, télen az asszonyok végzik a házimunkát, a férfiak fát vág-
nak, ellátják az állatokat. A fiatalok szabadidőbeli foglalkozása változatosabb: rádiót és lemezt hallgatnak, olvasnak, faragnak.

A fentiek alapján kiderül, hogy a falusi ember napi tevékenysége majdnem kizárólag a munkából áll. Szórakozás- és szabadfoglalkozás-igénye csak a fiataloknak van. Nem dolgoznak annyit, mint az idősebbek, nincs rá szükségük, s nem abban a felfogásban nőttek fel.

Összefoglalva: a hagyományos konyhai élettől eltérő szobahasználatnak három oka van:

1. legrosszabb eset — a család nem fér el a konyhában; ez többnyire a két helyiségből álló lakásban élő, többnemzedékes, kevésbé módos családokban fordul elő;
2. javulás — a tanuló gyermekért befűtenek a szobában, vagy a kereső fiatalok birtokba veszik a szobát, mert pihenni és szórakozni szeretnének;
3. legjobb eset — előfordul ritkán: az értelmiségi családok olyan életrendet követnek, amelyben a napi tartózkodás fő helye a szoba.

A kálnoki lakásmód a tárgyak és helyiségek hagyományos kettős rendeltetése szerint alakul. A mindennapok életének helye a konyha, a tisztaszoba az ünnepek tere. Itt tartják a szebb és jobb tárgyakat, itt ünneplik a jeles napokat és az élet nagy eseményeit. Az emberek napi tevékenysége sem differenciálódott még eléggé. A munkából álló élet a konyhában zajlik, a szórakozás nem naponta, hanem évente ismétlődik, az ünnepekben élve ki az ilyenfajta kívánságot. Jobb lakásmódra nemcsak azért nincs igényük, mert munkaközpontú az életük, hanem azért sem, mert más irányú igénynek nem volt kialakulási lehetősége. Az emberek még nem érezték tartósan, hosszú ideig olyan jómódúnak és anyagilag annyira biztosítottak magukat, hogy befűtsenek akkor is a szobába, ha a konyhában elférnek, s használják az ünnepi tárgyakat, mert úgyis lesz miből újat venni. A házépítéssel és az új berendezés megszerzésével a kulturáltabb lakásmódnak azonban a tárgyi keretét megteremtették; ahhoz, hogy a szobát is lakják, vagy több helyen fűtsenek, fürdőszobát építsenek, most már általános műveltségüknek — s azon belül lakáskultúrájuknak — kell bővülnie, korszerűsödnie, az anyagi adottságok színvonalára emelkednie. Az ifjúság, a több iskolát végzetek azonban — mint láttuk — már kulturáltabb módon használják ki a hajlékot, s egyre többen követik példájukat.

Kósa-Szánthó Vilma

Bakó-Hetei Rozália kerámiája